

УДК7.04. 029: 7 (477) "16-17"

Оксана ШИРОКА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0108-3317>

ПОХОДЖЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ІКОНОГРАФІЯ АКАФІСТІВ ДО БОГОРОДИЦІ ТА ІСУСА ХРИСТА В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ XVII—XVIII ст.

У статті розглянуто проблематику походження, структури та іконографії акафістів до Пресвятої Богородиці та Ісуса Христа. Віршовані тексти цих двох акафістів стали основою для їхнього іконографічного втілення в творах образотворчого мистецтва. Визначено загальні особливості структури та іконографії, виокремлено типологію головних мотивів, сюжетів та образів акафістів до Богородиці та Ісуса Христа на основі прикладів іконографії в українському мистецтві XVII—XVIII ст. Проаналізовано спільні та відмінні риси структури текстів та іконографії цих акафістів. Простежено вплив західноєвропейського мистецтва та богословської літератури на українську іконографію цих двох акафістів XVII—XVIII ст.

Ключові слова: акафіст до Пресвятої Богородиці, акафіст до Ісуса Христа, кондак, ікос, хайретизм, Похвала Богородиці.

© О. ШИРОКА, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 6 (144), 2018

Особливістю виникнення, структури та іконографії акафістів до Богородиці та Ісуса Христа в українському мистецтві XVII—XVIII ст. є недостатньо вивченими. Основою для визначення структурного поділу та іконографії є тексти акафістів до Богородиці та Ісуса Христа, їх образне втілення. Вченими розглянуто лише поодинокі приклади іконографії окремих пам'яток, немає їхньої чіткої систематизації та порівняльного аналізу. Причини появи тих чи інших сюжетів залишаються не з'ясованими, особливо якщо вони не є прямим відображенням текстів акафістів до Богородиці чи Ісуса Христа та потребують додаткового аналізу.

Мета статті: Встановити джерела походження тестів та іконографії акафістів до Богородиці та Ісуса Христа в українському мистецтві XVII—XVIII ст.; розглянути загальну структуру текстів, розробити типологію іконографії акафістів за образами, мотивами, темами; виокремити запозичені та самобутні риси сюжетів акафістів до Пресвятої Богородиці та Ісуса Христа в українському мистецтві XVII—XVIII ст.

Проблематику походження, ритмічної і текстової побудови, поділу текстів акафіста до Богородиці та Ісуса Христа висвітлили у своїх працях А. Попов, Ф.Б. Ладогоцький, М. Козлов, А.В. Петровський. Вони дослідили історію розвитку акафіста як пісенного жанру, виокремили структурні елементи текстів. Завдяки дослідженням О.Б. Громової, М.С. Серебрякової, М.В. Шишкіної, Самсонової І.В. розроблено частковий сюжетно-тематичний поділ іконографії акафіста до Пресвятої Богородиці у східно-християнському мистецтві. Для порівняльного аналізу структури та іконографії акафістів до Богородиці та Ісуса Христа в українському мистецтві важливе значення мала робота із першоджерелами — стародруками XVII—XVIII ст. друкарень Києво-Печерської Лаври та Львівського Успенського братства, в яких, поряд з текстом, як ілюстративний матеріал з'являються гравюри. Іконографія акафістів до Богородиці та Ісуса Христа знаходить своє відображення у монументальному мистецтві: розписи у Лаврові, XVI ст.; Дрогобичі, друга пол. XVII ст.; каплиці Петра Могили собору Св. Софії у Києві, поч. XVIII ст.

Акафіст — це яскравий приклад синтезу трьох мистецтв: поезії (текст), живопису (іконографічне втілення), музики (спів, виконання під час богослужби). За даними дослідників, як окремий

жанр акафіст з'явився у VII ст. на основі давнішого жанру пісенної поезії під назвою кондак (укладений у V—VI ст., джерелом написання кондака були псалми Старого Завіту) [18, с. 42]. У перекладі з гр. мови слово «акафіст» означає «не сідати» [9, с. 40], тобто цю молитву виконували стоячи [7, с. 114]. Найдавнішим вважається текст акафіста до Пресвятої Богородиці або Великий акафіст (VII ст.) [16, с. 438], за зразком якого утворювалися інші відомі акафісти, зокрема акафіст до Ісуса Найсолодшого. Виконується акафіст до Богородиці під час особливого богослужіння на свято Похвали Богородиці (інша назва субота акафіста), яке відзначається східною церквою у п'яту суботу Великого посту [7, с. 113]. За текстом синаксаря свята Похвали Богородиці, укладеного Никифором Каллістом Ксанфопулом (XVI ст.), який поміщали у Тріодях Пісних (наприклад, Тріодь Пісна, 1627 р., друкарні Києво-Печерської лаври). Це свято встановлено на знак вдячності Богородиці за потрібну оборону столиці Візантійської імперії Константинополя від ворожих нападів. Вперше це відбулося за правління імператора Іраклія у 626 р. [20, с. 146], коли на Константинополь наступали перси та скити (авари) на чолі з Сарваром, воєначальником перського царя Хозра I. Патріарх Сергій (610—639 рр.), взявши ікону Спас Неукотворний, хрест, ризу та ікону Божої Матері на чолі процесії обійшов місто і попрямував до храму Пресвятої Богородиці в передмісті Влахерни [7, с. 113]. Після занурення ризи Богородиці у воду здійнялася буря та потопила ворожі кораблі. Побачивши це чудо натовп зібрався у Влахернському храмі, виконуючи подячну молитву акафіста. Другий та третій чудесні захисти Константинополя відбулися за правління імператорів Константина II Патаоната (641—668 рр.) та Лева Ісавра (716—750 рр.), під час якого турки або араби (в синаксарі свята Похвали Богородиці — агаряни) [14, с. 22] двічі брали в облогу Константинополь. Більшість вчених вважають передісторією тексту акафіста до Богородиці саме перше чудо, яке відбулося у 626 р. [20, с. 146]. Проте облога Константинополя як історичний факт відображена лише у першому кондаку цього акафіста: «Тобі, Провідниці, життя нашого...» [5, с. 68], який з'явився у VII—VIII ст. та, найімовірніше, був доданий до вже існуючого тексту акафіста [16, с. 433]. Тобто можна

говорити про приурочення уже готового тексту акафіста до Богородиці до чудесної події — оборони Константинополя. Нез'ясованим досі залишається питання авторства акафіста до Богородиці. Одним з імовірних його авторів вважається Роман Солодкоспівець (Мелод), VII ст. [7, с. 118], який створив кондаки на Різдво Христове та на Пасху [14, с. 49]. Творцем поетичних гімнів був Григорій Писиди (VII ст.) [7, с. 118], диякон церкви Св. Софії в Константинополі. Будучи сучасником імператора Іраклія він описав війну Візантії з аварами (твори: «Війна з аварами», «Іракліада») [14, с. 30] та є автором гімнів «Про сотворення світу», «Про мирську суєту», що за поетичною формою близькі до акафіста. Імовірними авторами тексту акафіста до Богородиці вважаються патріархи Сергій (сучасник облоги Константинополя за імператора Іраклія у 626 р.) [20, с. 147], Герман (VIII ст.) та Фотій (IX ст.) [7, с. 118]. Можна припустити, що текст акафіста до Богородиці був створений на честь встановленого у VII ст. свята, що об'єднувало Благовіщення Богородиці та Різдво Христове, та відзначалося 26 грудня — Собор Пресвятої Богородиці [16, с. 438].

На основі тексту акафіста до Богородиці був укладений гімн на честь Ісуса Христа — акафіст до Ісуса Найсолодшого, який вперше з'являється у грецьких рукописах XIII ст. [14, с. 52]. Про автора такого тексту також немає достовірних відомостей. Імовірним його творцем вважається Іоан, митрополит Євхейський (XI ст.), укладач канонів на честь Ісуса Христа [14, с. 31]. Російський дослідник А. Попов звертає увагу на схожість акафіста до Ісуса Христа та канонів, писаних монахом Студійської обителі Феокситом [14, с. 8], які ввійшли до складу грецьких богослужбових книг раніше, ніж акафіст до Ісуса Христа.

Поряд з численними пам'ятками грецького та балканського стінопису (XI—XVI ст.) цикли акафістів Богородиці не мають збережених аналогів в українському мистецтві до XVI ст. Найдавнішим відомим прикладом є фрагментарно збережений стінопис акафіста до Богородиці (XVI ст.) у с. Лаврів на Львівщині, який за стилістикою, колоритом та композиційним трактуванням сюжетів близький до стінописів Греції та Балканських країн.

Розквіт іконографії акафіста до Пресвятої Богородиці та поява іконографічних циклів акафіста до

Ісуса Христа в українському мистецтві припадає на XVII—XVIII ст. та тісно пов'язаний з розвитком книгодрукування. Кириличні стародруки, які містять тексти акафіста до Богородиці, вперше з'являються у кінці XV ст.: Тріодь Пісна, 1491 р., видана Швайпольшом Фіолем у Кракові [14, с. 56]; Псалтир, 1495 р., виданий у Щетино (Цетині) у друкарні Джурджа Црноєвича ієромонахом Макарієм. У 1525 р. у Вільно Франциск Скорина у «Малій подорожній книжечці», поряд з акафістом до Богородиці, публікує кирилицею акафіст до Ісуса Христа [16, с. 435; 10, с. 38]. У XVII—XVIII ст. тексти акафістів містилися у Тріодях Пісних, Мінеях Загальних, Часословах, Октоїхах, Псалтирях, збірниках акафістів. Поряд з текстами стародруки як ілюстрації подавали гравюри. Найдавнішими відомими прикладами графічного оформлення акафістів до Богородиці та Ісуса Христа є стародруки Києво-Печерської лаврської друкарні: «Акафісти», 1625 р., «Тріодь Пісна», 1627 р., «Акафісти», 1663 р.

Як уже ми зазначали, іконографія здебільшого відповідає текстам акафістів до Богородиці та Ісуса Христа, безпосередньо ілюструючи їх. Проблематикою структури тексту акафіста до Богородиці займався Ф.Б. Людоговський, з висновків якого ми можемо виокремити деякі особливості загальної структури текстів акафіста.

1. Акафісти до Богородиці та Ісуса Христа складаються з 25-ти віршів, кожен з яких трансформується у 25 сюжетів іконографії.

2. Характерною особливістю грецьких текстів є акровірш [6, с. 18], тобто перше слово кожного вірша починається з букви грецької абетки, яка налічує 24 літери (від А до Ω). Перший, ввідний кондак, або проіміон (з гр. «вступ»), доданий до акафіста пізніше [16, с. 434]. Він має іншу будову тексту та не входить до акровірша. При перекладі на церковнослов'янську втрапилася форма традиційного акровірша, оскільки церковнослов'янська абетка налічує більше літер, ніж грецька. Текст став неримованим. З'являється так званий псевдоакровірш, кожен рядок якого розпочинається зі сталих зворотів-ключів, що з незначними змінами повторюються у вже створених церковнослов'янською акафістах [10, с. 112].

3. Якщо у грецьких текстах усі вірші мали назви ікосів, то при перекладі на слов'янську мову їх умов-

но поділили на 13 кондаків та 12 ікосів, що чергуються між собою [16, с. 438]. Кондак (у грецькому варіанті — короткий ікос) складається з восьми віршованих рядків, довгий кондак — ікос, складається з 20-ти рядків, 12 з яких містять прослави (поетичні символічні порівняння, як правило, взяті з текстів Старого Завіту) або хайритизми, присвячені головним дійовим особам цих акафістів — до Богородиці та Ісуса Христа. Саме хайретизми, особливо в акафісти до Богородиці, вважаються основою для іконографії символічних зображень [16, с. 440].

4. Кожен кондак та ікос почали нумерувати за літерами кирилиці, позначаючи від 1-го (А) до 13-ти (П). Таку буквену нумерацію також використовували для позначення гравюр акафістів до Богородиці та Ісуса Христа у стародруках XVII—XVIII ст. Маючи однакову схему побудови тексту акафісти до Богородиці та Ісуса Христа суттєво відрізняються за змістовим наповненням та тематикою іконографії.

Розглянувши текстову структуру доцільно зосередитися на тематичному поділі іконографії акафіста до Пресвятої Богородиці (Великий акафіст). Й. Мисливець спробував розділити іконографію акафіста до Богородиці на дві частини: історичну та ілюстративну [6, с. 21], проте такий поділ виглядає досить умовним, оскільки не може охопити повністю як євангельську, так і філософську проблематику текстів і зображень акафіста до Богородиці. За змістом та іконографією, яка ілюструє текст, акафіст до Богородиці доцільно поділити на дві частини:

1. Історична або євангельсько-апокрифічна — 1-й — 12-й вірші — базуються на євангельських текстах (тобто мають історичну основу), апокрифічних переданнях ранньохристиянського часу (наприклад, «Євангеліє Дитинства», «Протоєвангеліє Якова» та ін.) або відображають певну реальну історичну подію (1-й кондак, що розповідає про оброну Константинополя у VII ст.);

2. Символічна або богословсько-філософська — 13—25-й вірші — за текстами та іконографією висвітлюють богословську та філософську проблематику, пов'язану з Богородицею. Сім з них здебільшого спрямовані до Христа (кондаки), п'ять — до Богородиці (ікоси) [16, с. 438]. Обидві частини будуються за принципом ієрархічності сюжетів — від вищого (Божественного, абстрактного) до нижчого (земного) рівня [6, с. 38].

Таким чином, в останніх сюжетах акафіста до Богородиці з'являються образи земних правителів та вищого духовенства [9, с. 39]. До історичної частини акафіста до Богородиці входять такі сюжети: 1. Оборона Константинополя (1-й кондак) зі зображенням битви на морі; 2. Благовіщення Богородиці (зображується у 1-му ікосі, 2-му кондаку та 2-му ікосі, 3-му кондаку) у різних варіантах іконографії: а) Благовіщення біля колодязя; б) Благовіщення Богородиці, яка стоїть біля престолу з розгорнутою книгою; в) Богородиця зустрічає архангела Гавриїла з пряжею в руках; г) Благовіщення, у момент сходження Святого Духа на Богородицю, яка сидить у саду з Дитям на колінах або без Ісуса (нагадує західноєвропейську іконографію Богородиці *Hortus Conclusus* — «Богородиця замкнений сад» або символічне зображення Богородиці у Раю, який в іконографії Страшного суду також трактується як замкнений сад) [11, с. 373]; 3. Зустріч Марії та Єлизавети (3-й ікос); 4. Сумніви Йосифа, його розмова з Богородицею, що перегукується зі зображенням зажуреного Йосифа у традиційній іконографії Різдва Христового [11, с. 187] (4-й кондак); 5. Різдво Христове з поклоном пастухів (4-й ікос); 6. Поклін волхвів у трьох сюжетах: а) волхви їдуть за зорею у Вифлеєм (5-й кондак), б) поклін волхвів, вручення дарів (5-й ікос); в) повернення волхвів у Вавилон (6-й кондак); 7. Втеча в Єгипет — Богородиця верхи на ослі з Дитям на руках та Йосиф, який іде поряд з ними (6-й ікос); 8. Стрітіння у традиційній іконографії — Симеон з Дитям Ісусом на руках та Богородиця зі Св. Йосифом та Св. Анною, навпроти нього (7-й кондак). Майже усі перелічені композиції мають давню, самостійну іконографію, вони уже були відомими за ранньохристиянськими зразками.

Як частина іконографії акафіста до Богородиці, ці сюжети зберегли характерні риси власної іконографії, збагатившись лише певними деталями.

До символічної або богословсько-філософської частини акафіста до Богородиці належать такі зображення:

1. Богородиця сидить у саду з Дитям на колінах (Ісус рукою вказує на хрест та інші знаряддя Страстей: спис, терновий вінок) (7-й ікос);

2. Деїсис: Ісус Христос на престолі з розгорнутою книгою, Богородиця та Архангел Гавриїл або Іван Хреститель стоять обабіч нього (8-й кондак);

3. Богородиця та юний Христос стоять з молитовно піднятими руками (в позі Оранти). Постаті гіперболізовані, ногами вони стоять на землі, а головами витають у хмарах, показуючи їхню одночасну присутність і на небі, і на землі (8-й ікос);

4. Свята родина: Богородиця, Св. Йосиф тримають за руки юного Ісуса (8-й ікос);

5. Спас у Славі: Христос Пантократор (Учитель) на престолі в оточенні янгольських сил (композиція в крузі), або Богородиця з Дитям у Славі (з янгольськими силами, композиція в крузі) (9-й кондак);

6. Дворівнева композиція: внизу (на землі) сидять або лежать мудреці-філософи, а вгорі (на небесах) — Богородиця на престолі з Дитям на колінах та двома стоячими постатями — Василієм Великим та Іоаном Золотоустим, авторами літургії (9-й ікос);

7. Богородиця Непорочне Зачаття, зображена поряд з сидячими внизу філософами (9-й ікос);

8. Христос стоїть у храмі, вказуючи апостолам на розгорнуте на престолі Євангеліє (10-й кондак);

9. Христос (юний або у зрілому віці) іде на Голгофу, несучи хрест та знаряддя Страстей (10-кондак);

10. «Стіна еси дівам...» — Богородиця на підвищенні з омофором в руках або здійсненими до неба руками, наче накриває своїм плащем дві групи обабіч Неї — мирян та духовенство, що стоять унизу (аналогія — іконографія Богородиці Покрови) (10-й ікос);

11. Христос Архієрей благословляє двома руками дві групи постатей — мирян на чолі з правителями та духовенство на чолі з єпископами (11-й кондак);

12. Богородиця в мандорлі зі свічкою у руці стоїть над безоднею Аду, в якій серед інших постатей можна ідентифікувати Адама та Єву (11-й ікос);

13. Зішестя в Ад: Христос стоїть над безоднею, розриваючи «угоду Адама», яку тримає крилата потвора, уособлення Аду або Сатани (12-й кондак);

14. Молитва до ікони Богородиці усередині храму (12-й ікос) або ззовні, на тлі храму (13-й кондак) віруючими та духовенством на чолі з правителями та єпископами.

Символічна частина акафіста до Богородиці містить нові сюжети, які не завжди безпосередньо ілюструють тексти, синтезуючи в одному зображенні кілька символічних образів, різночасових подій, утворюючи іконографічні зразки, що не мають ана-

логів (наприклад, Богородиця зі свічкою, Юний Христос зі знаряддями Страстей; Богородиця Непорочне Зачаття поряд з мудрецьями). Композиції не стали за тематикою, на відміну від історичної частини, тому часто відмінні за іконографію у різних циклах акафістів до Богородиці. На противагу історичній, зображення символічної частини здебільшого багатофігурні та багатсюжетні (поєднання кількох різночасових композицій в одному сюжеті).

Акафіст до Ісуса Христа за джерелами походження тексту та іконографією не можна чітко систематизувати, адже більшість сюжетів будуються за євангельськими текстами, іноді доповнюючись символічними образами або запозиченнями з акафіста до Богородиці. Найдоцільніше окреслити структуру тексту та розглянути його іконографію за тематикою сюжетів. Провідними темами іконографії акафіста до Ісуса Христа є: Страсті Христові, Євхаристія, Чудеса Христові, окремі євангельські сюжети, символічні зображення. Страсті Христові як самостійний іконографічний цикл були поширені в українському мистецтві XVII—XVIII ст., а також як окремий ярус входили до складу іконостасів. Акафіст до Ісуса Христа запозичив з циклу Страсті Христові низку сюжетів: 1. Воскресіння Христове (Зішестя Христа в Ад) (1-й кондак), Христос стоїть над безоднею Аду (Ад зображений у вигляді розкритої пащі змія (дракона), як у традиційній іконографії Страшного суду [11, с. 371]); 2. Христос з учнями у Гетсиманському саду, напередодні схоплення юдеями (2-й ікос); 3. В'їзд Христа до Єрусалима (за традиційною іконографією розпочинає цикли Страстей Христових) (5-й ікос); 4. Ісус Христос їде на Голгофу з хрестом (як уособлення гріхів людства) на спині (6-й кондак); 5. Воскресіння та Вознесення Христа (дві композиції в одному сюжеті) (7-й кондак); 6. Оплакування Христа або П'єта (західноєвропейський варіант оплакування зі зображенням мертвого, знятого з хреста Ісуса на колінах у Богородиці) (10-й кондак); 7. Розкаяння Петра, який тричі відрікся від Христа (12-й кондак); 8. Страшний суд (12-й ікос).

Мотив Євхаристії в акафісті до Ісуса Христа висвітлюється у композиціях: 1. Зішестя Святого Духа на апостолів (3-й кондак); 2. Христос у чаші або потирі (5-й кондак); 3. Христос Добрий Пастир (5-й кондак, 10-й кондак).

Іконографія Чудес Христових охоплює такі сюжети: 1. Зцілення глухого та німого (1-й ікос); 2. Воскресіння сина вдови з Наїну (2-й кондак); 3. Чудо зі смоківницею (2-й ікос); 4. Ходіння Ісуса Христа по воді або порятунок апостола Петра, що тоне (4-й кондак); 5. Зцілення сліпого (4-й ікос); 6. Зцілення 10-ти прокажених (10-й ікос); 7. Зцілення дочки жінки з землі Ханаанської (11-й кондак). Поряд з цими зображеннями можна виділити окрему групу такі євангельські сюжети: 1. Христос зустрічається з Матвієм, який був митарем, що стоїть біля столу, збираючи мито (3-й ікос); 2. Бенкет у домі у фарисея, коли Марія Магдалина омиває миром ноги Христа (6-й кондак); 3. Преображення у традиційній іконографії — Христос з Мойсеєм та Іллею стоять на горі Фавор, три апостоли, Петро, Яків та Іоанн лежать унизу, під горою (6-й кондак); 4. Навернення Павла (апостол падає з коня) (11-й ікос); 5. Христос у храмі та вдова, що приносить пожертву (13-й кондак). До символічних композицій в акафісті до Ісуса Христа, які змістовно переукуються з композиціями акафіста до Богородиці, відносимо: 1. Спас у Славі (з янгольськими силами); 2. Деїсис: Христос, Богородиця та Іван Хреститель у верхній частині зображення (на хмарах), та філософи, що лежать на землі (9-й ікос); 3. Богородиця з Дитям на руках (у променистій мандорлі, як Апокаліптична жінка з Одкровення Іоанна Богослова (Од. 12. 1), стоїть на тлі мурів міста та падаючих з них ідолів (6-й ікос); 4. Богородиця з Дитям на престолі або Богородиця з Дитям у саду (8-й кондак); 5. Христос (велична, масштабна постать), що одночасно стоїть між небом та землею (8-й ікос); 6. Христос сидить на веселці та янголами обабіч нього (9-й кондак).

Назагал іконографія акафіста до Ісуса Христа, як і іконографія акафіста до Богородиці, опираються на євангельські тексти, проте не дотримуються євангельської хронології подій. Акценти робляться на символічних образах та діях Христа. Більшість сюжетів мають складну багатфігурну композицію, відображаючи різночасові та різнопланові події.

Появі та активному розвитку іконографії акафістів до Пресвятої Богородиці (Великий акафіст) та Ісуса Христа передував тривалий процес укладення текстів та їх трансформації в твори образотворчого мистецтва. Будучи безпосереднім відображенням

тексту цикли акафістів частково ввібрали у себе сюжети, що мали давню самостійну іконографію. Іншу умовну групу складають ті композиції, що створені безпосередньо для акафістів та не набули поширення як окремі художні твори.

Розглядаючи структуру текстів та іконографію, ми враховували джерела походження того чи іншого вірша акафіста (історичне, євангельське, апокрифічне), тематичний уклад сюжетів (Страсті Христові, Чудеса Христові, символічні образи та ін.). Збагачена численними композиційними запозиченнями, маючи символічний характер у трактуванні образів Христа та Богородиці, іконографія акафістів синтезує розрізнені композиції в одне ціле, створюючи метафоричні та багатозначні барокові образи. В акафісті до Ісуса Христа запозичені в акафіста до Богородиці не лише структура з поділом на кондаки та ікоси, ритмічно-поетичну побудову — як характерний принцип східної поезії, а загальні особливості іконографії, що вносить, поряд зі сценами, що ілюструють акафіст до Богородиці, нові сюжети.

1. Акафісти. — Київ : Друкарня лаври, 21.V.1663. 4°. [2]. — 244 арк. // Національна бібліотека ім. В. Вернадського. — Київ. — Кир. 35.
2. Акафісти і... мольби... — Київ : Друкарня лаври, 22.VII.1674. 4°. [2]. — 246 арк. // Національна бібліотека ім. В. Вернадського. — Київ. — Кир. 642 (2).
3. Акафісти з стихирами і канонами. — Київ : Друкарня лаври, 1693. 4°. [2], 272, — [1] арк. // Національна бібліотека ім. В. Вернадського. — Київ. — Кир. 146 П.
4. Акафісти з стихирами і канонами. — Львів : Друкарня братства, 1699. 4°. [1]. — 148 арк. // Національна бібліотека ім. В. Вернадського. — Київ. — Кир. 637.
5. Акафіст до пресвятої Богородиці // Молитовник з псалтирем. — Видання четверте (ПВ «Святогорець»). — Київ ; Харків ; Львів, 2010. — 572 с.
6. Громова Е.Б. История русской иконографии Акафиста. Икона «Похвала Богоматери с Акафистом» из Успенского собора Московского Кремля / Елена Борисовна Громова. — Москва : Индрик, 2005. — 304 с. : ил.
7. о. Юліан Катрій. Пізнай свій обряд. Видання третє, виправлене і доповнене. / Юліан Катрій. — Львів : Монастир Свято-Іванівська Лавра ; Свічадо, 2004. — 472 с.
8. Козлов М. Акафист как жанр церковных песнопений. Акафистник / Максим Козлов. — Т. 1. — Москва : ИМП, 1989. — С. 3—12.
9. Кожунний О.В. Акафіст до пресвятої Богородиці і хайретизми, як характерна риса цього гімнографічного жанру / Олег Володимирович Кожунний // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. — С. 40—47.
10. Людоговский Ф.Б. Структура и поэтика церковнославянских акафистов / Федор Борисович Людоговский. — Москва : Институт славяноведения РАН, 2015. — 352 с.
11. Овсїйчук В.А. Оповідь про ікону / Володимир Антонович Овсїйчук, Дмитро Петрович Крвавич. — Сімферополь : Тавріда, 2001. — 395 с. : іл.
12. Пападопуло-Керамевс А. Акафист Божией Матери: Русь и патриарх Фотий. Византийский Временник / Афанасий Иванович Пападопуло-Керамевс. — Санкт-Петербург, 1903. — Т. 10. — Вып. 3—4. — С. 380—381.
13. Петровський А.В. Акафіст. Православна Богословська Енциклопедія. Приложение к духовному журналу «Странник» / Александр Васильевич Петровский. — Петроград. — Т. 1. — Столб. 37.
14. Попов А.В. Православные русские акафисты, изданные с благословения Святейшего Синода. История их происхождения и цензуры, особенности содержания и построения. Церковно-литературное исследование... / Алексей Васильевич Попов. — Казань, 1903. — 635 с.
15. Псалтырь с воследованием (Psalterium ecclesioslavicum, cum officiis diversis). — Цетинье : типография Джурджа Црноевича ; Типограф : Иеромонах Макарий, 1495. — 22 сентября.
16. Серебрякова М.С. О размещении акафистских композиций в северно-западном углу собора Ферамонта монастыря / Серебрякова М.С. // ТОДРЛ. — Ленинград, 1985. — Т. 38.
17. Самсонова И.В. Акафист в православной культурной традиции. Современные исследования социальных проблем. — Modern Research on Social Problems (электронный научный журнал) / И.В. Самсонова, М.Ю. Красильникова. — № 2 (46). — 2015.
18. Тріодь пісна. — Київ : Друкарня лаври. — 15.III.1627 (18.II.1626—15.III.1627). 2° [4]. — 802 с. // Національна бібліотека ім. В. Вернадського. — Київ. — Кир. 7.
19. Филатов В.В. Словарь изографа / Виктор Васильевич Филатов. — Москва : Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 1997. — 230 с.
20. Щепкина М.В. Болгарская миниатюра XIV века. Исследование Псалтыри Томича / Марфа Вячеславна Щепкина ; под редакцией со вступительной статьей проф. И.С. Дуйчева. — Москва : Искусство, 1963. — 248 с.

REFERENCES

- Akathist (1663). Kyiv, printing house of lavra. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Kyr. 35. [Cyrillic script].
- Akathists, Kyiv, printing house of lavra (1674). Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Kyr. 642 (2). [Cyrillic script].

- Akathists with sticherons and canons. Kyiv, printing house of lavra. (1693). *Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv, Кyr. 146 П [Cyrillic script].
- Akathists with sticherons and canons (1699). Lviv, printing house of Brotherhood. *Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv, Кyr. 637 [Cyrillic script].
- Akathist to Virgin Mary (2010). *Prayer book with psalter. Fourth edition, PW «Sviatogorec»*. Kiev ; Kharkiv ; Lviv [in Ukrainian].
- Gromova, E.B. (2005). History of the Russian iconography of Akathis. *Icon of «Praise of the Virgin with Akathist» from the Assumption Cathedral of the Moscow Kremlin*. Moscow: Indryk [in Russian].
- Yulian Katrii (2004). *Know your rite. Third edition, corrected and supplemented*. Lviv: Monastery of St. Ivanivska Lavra, Publishing Department Svichado [in Ukrainian].
- Kozlov, M. (1989). *Akathist as a genre of church hymns. Akathist* (Vol. 1, pp. 3—12). Moscow: YMP. Burn this book [in Russian].
- Kozhushnyi, O.B. Akathist to the Blessed Virgin and hayretisms, as a characteristic feature of this hymnographic genre. *Bulletin of the Kiev University named after. T. Shevchenko* (pp. 40—47). Kyiv [in Ukrainian].
- Liudogovskiy, F.B. (2015). *Structure and poetics of Church Slavonic Akathists*. Moscow: Institute of Slavic Studies of RAS [in Russian].
- Ovsiihuk, V.A., & Krvavych, D.P. (2001). *The story about the icon*. Simferopol: Tavrida [in Ukrainian].
- Popadopulo-Keramevs, A. (1903). Akathist of the Mother of God: *Rus and Patriarch Photius. Byzantine Provisional* (Vol. 10, pp. 380—381). St. Petersburg [in Russian].
- Petrovskiy, A.V. Orthodox Theological Encyclopedia. *Attachment to the spiritual journal «Wanderer»* (Vol. 1, A pillar. 37). Petrograd [in Russian].
- Popov, A.V. (1903). Orthodox Russian akathists, published with the blessing of the Holy Synod. *The history of their origin and censorship, features of content and construction. Church Literary Research*. Kazan [in Russian].
- Psalter with the Inquisition (1495). *Psalterium ecclesioslavicum, cum officiis diversis*. Tsetyn: Printing house Dzhrdza Tsnoenovycha, typographer hieromonk Macarius [Cyrillic script].
- Serebriakova, M.S. (1985). On the placement of akafis compositions in the north-western corner of the cathedral of the Ferapontov Monastery. *TODRL* (Vol. 38) [in Russian].
- Samsonova, I.V., & Krasnylykova, M.Y. (2015). Akathist in the Orthodox cultural tradition. *Modern Research on Social Problems (electronic scientific journal)*, 2 (46) [in Russian].
- Triodion. Kyiv, printing house of the laurels (1627). *Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv, Кyr. 7 [Cyrillic script].
- Filatov, V.V. (1997). *Dictionary of the isograph*. Moscow: Orthodox St. Tikhon Theological Institute [in Russian].
- Shchepkina, M.V., I.S., Duicheva (Ed. with introductory article). (1963). *Bulgarian miniature XIV centuries. The study of the Psalteri Tomic*. Moscow: Iskustvo [in Russian].

Oksana Shyroka

ORIGIN, STRUCTURE AND ICONOGRAPHY OF AKATHIST TO THE VIRGIN AND AKATHIST OF JESUS CHRIST IN THE UKRAINIAN ART OF THE XVII—XVIII CENTURIES

The article deals with the problems of the origin, structure and iconography of the Akathists of the Blessed Virgin Mary and Jesus Christ. Verseled texts of these two Akathists became the basis for their iconographic embodiment in the works of fine art. The general features of the structure and iconography are defined, the typology of the main motifs, plots and images of the Akathists of the Virgin and Christ based on examples of this iconography in the Ukrainian art of the XVII—XVIII centuries is singled out. The common and distinctive features of the structure and iconography of the Akathists of the Virgin Mary and Jesus Christ are analyzed. The influence of Western European art and theological literature on the Ukrainian iconography of the Akathists of the Virgin and Jesus Christ of the XVII—XVIII centuries was traced.

Keywords: Akathist of the Most Holy Mother of God, Akathist of Jesus Christ, kondak, icos, hayretism, praise of the Virgin.

Оксана Широка

ПРОИСХОЖДЕНИЕ, СТРУКТУРА И ИКОНОГРАФИЯ АКАФИСТОВ К БОГОРОДИЦЕ И ИИСУСУ ХРИСТУ В УКРАИНСКОМ ИСКУССТВЕ XVII—XVIII ВВ.

В статье рассмотрена проблематика происхождения, структуры и иконографии акафиста к Пресвятой Богородице и Иисусу Христу. Стихотворные тексты этих двух акафистов стали основой для их иконографического воплощения в произведениях изобразительного искусства. Определены общие особенности структуры и иконографии, выделены типология главных сюжетов и образов акафиста к Богородице и Иисусу Христу на основе примеров данной иконографии в украинском искусстве XVII—XVIII вв. Проанализированы общие и отличительные черты структуры и иконографии акафистов к Богородице и Иисусу Христу. Прослежено влияние западноевропейского искусства и богословской литературы на украинскую иконографию акафистов к Богородице и Иисусу Христу XVII—XVIII вв.

Ключевые слова: акафист к Пресвятой Богородицы, акафист к Иисусу Христу, кондак, икос, хайретизм, Похвала Богородицы.